

STŘEDNÍ ŠKOLA A ZÁKLADNÍ ŠKOLA TIŠNOV

nám. Míru 22, Tišnov, 666 25

Tel.: +420 549 410 076, +420 549 410 077, www.soutisnov.cz

IČ: 00053198, DIČ: CZ00053198

Program proti šikanování

Program proti šikanování vychází z Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j. 24 246/2008-6 a je součástí školního Minimálního preventivního programu. Je vypracován v souladu s platným zněním Školního řádu.

1) Cíl programu

Cílem programu je vytvořit ve škole bezpečné, respektující a spolupracující prostředí. Škola se zaměří na oblast komunikace, rozvíjení pozitivních vztahů mezi žáky ve třídách i mezi žáky a učiteli, a to bez ohledu na to, zda zde k projevům šikany již došlo či ne.

2) Odpovědnost za plnění programu

- na tvorbě i realizaci programu se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci
- jeho koordinace je v kompetenci školního metodika prevence a výchovného poradce
- za plnění programu zodpovídá ředitel školy

Škola má povinnost předcházet všem náznakům násilí a šikanování. Šikanování v jakékoli formě a podobě nesmí být pracovníky školy akceptováno. Samotní pedagogičtí pracovníci nesmí svým jednáním s některými žáky a chováním vůči nim podněcovat zhoršování vztahů směřující k šikanování těchto žáků jejich spolužáky. Pedagogický pracovník musí projevy šikanování neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

3) Teoretická část

Charakteristika šikanování

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrožit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, sms zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem skupinové trestné činnosti.

Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.

Stádia šikanování

1. Zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho,

spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

2. Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese.

3. Vytvoření jádra

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito širitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nevhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.

4. Většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

5. Totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí, které jsem pro přehlednost označil jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná.

Zakrývací a protiúdravný systém šikany

Pro toho, kdo se rozhodl poskytnout první pomoc při šikanování, je velmi důležité, aby znal léčky a „chytáky“, které na něj čekají. Musí si být vědom, že do skrytého života nemocné skupiny je obtížné proniknout. Platí to zvláště pro čtvrté a páté stadium šikanování u starších dětí a mládeže.

- Od oběti lze těžko získat podrobnější a často i objektivní informace
- Agresoři často úporně a vynalézavě lžou, používají falešné svědky a nutí oběti ke lhaní nebo odvolání výpovědi
- Pro ostatní členy nemocné skupiny je příznačný strach vypovídat, chápou to jako „bonzování“
- Někteří rodiče agresorů chrání své děti za každou cenu
- Někteří rodiče oběti se obávají spolupracovat při vyšetřování
- Při některých typech pokročilých šikan pedagogové chrání vůdce agresorů a nevědomě brání vyšetřování

Agresoři

I. typ

Hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností. Vnější forma šikanování: šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních. Specifika rodinné výchovy: Častý výskyt agrese a brutality rodičů - jako by agresoři násilí vraceli nebo ho napodobovali.

II. typ

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Vnější forma šikanování: Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků. Specifika rodinné

výchovy: Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

III. typ

„Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. Vnější forma šikanování: šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha zdůraznit „humorné“ a „zábavné“ stránky. Specifika rodinné výchovy: Nezaznamenal jsem významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.

Oběti

Téměř každá skupina si najde nějakou menší oběť a kritéria jsou velmi rozmanitá. Někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly se může obětí stát kterékoliv dítě. Přesto na školách existují typické oběti, které jsou opakovaně týrané. V žádném případě to nejsou defektní jedinci. Jsou to pouze nejslabší ze slabých. To znamená, že vůbec neumějí skrývat strach a využívat strachu druhých. Nejsilnějším „magnetem“ chronicky šikanovaných obětí je jejich příliš viditelná bojácnost a zranitelnost, které bývají v důsledku předcházejících zkušeností z vymývání mozku vystupňovány do krajnosti. Důležitá je i jejich vrozená slabá reaktivita v zátěžových situacích. Na rozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, malomyslnosti, výčitkám svědomí, přílišné sebekritičnosti. V tomto smyslu žáci, kteří jakoby přitahují násilí, nemusejí být vždycky fyzicky slabí, nemusejí mít tělesný handicap. Zpravidla však bývají méně zdatní než agresoři. Někdy se stane obětí chlapec, který by mohl skály lámat, ale psychicky je zcela bezbranný. Jakýkoliv náznak agrese a měření sil ho viditelně vystraší. Od začátku se nedokáže vzepřít ústrkům. Přitom jeho chování k dospělým se nemusí jevit jako bojácné. Je třeba snaživé až vtíravé, někdy i halasné a může u pedagogů vyvolávat nevoli a někdy i nepřiměřenou přísnost.

Nepřímé znaky šikanování

- Žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními.
- O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Stále postrádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.
- Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy.
- Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.
- Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.
- (Zejména je třeba věnovat pozornost mladším žákům nově zařazeným do třídy, neboť přízpusobovací konflikty nejsou vzácností!)

Přímé znaky šikanování

- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je daný žák konkrétní přezdívkou nebo „legrací“ zranitelný.

- Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávisným nebo pohrdavým tónem.
- Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
- Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje.
- Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.
- Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

Znaky šikanování projevující se mimo školu

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
- Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechuť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.
- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. „Nechte mě!“
- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objeví výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
- Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
- Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
- Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.).
- Dítě se vyhýbá docházce do školy.
- Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku

4. Program proti šikanování

4.1. Prevence

Žáci 1. ročníků se s třídním učitelem zúčastní seznamovací akce. Přítomen bude rovněž pracovník PPP, výchovný poradce, nebo metodik prevence. Třídní učitel a ostatní pracovníci školy sledují během roku situaci ve třídě a konzultují případné patologické situace s metodikem prevence.

Pedagogové jsou proškoleni o šikaně a způsobu řešení, mají k dispozici tištěnou formu Programu i krizového plánu. Oba dokumenty jsou umístěny na [www školy](http://www.skoly.cz).

Na nástěnce jsou aktuální informace pro žáky, žáci mají k dispozici literaturu.

Všichni pedagogičtí pracovníci:

- kladou důraz na vytváření pozitivních mezilidských vztahů a prostředí vyvolávající pocit bezpečí u žáků, vedou žáky k respektování individuality každého jednotlivce, podporují jejich sebevědomí, vedou žáky k sebeúctě a k otevřené komunikaci, k osvojení si norem slušného chování,
- posilují komunikační dovednosti a sociální kompetence žáků, zvyšují jejich schopnost řešit, popřípadě se vyrovnávat s problémy a konflikty, umět požádat jasně a vhodně o pomoc, adekvátně reagovat na nejrůznější podněty, na kritiku apod.,
- posilují právní vědomí žáků, úctu k zákonům, vedou je k odpovědnosti za své jednání,
- snaží se být žákům příkladem, spolupracují s rodiči, vzdělávají se v oblasti sociálně patologických jevů,
- věnují zvýšenou pozornost netypickým projevům chování žáků nebo výrazně zhoršenému prospěchu či podezřele omlouvané absenci žáků tak, aby byly problémy včas zachyceny a tím zabráněno vážnějším dopadům, informují o těchto případech TU (případně VP nebo ŠMP, nebo vedení školy),
- vedou žáky k využívání poradenských služeb ve škole, případně služeb odborníků v případě problémů.
- Školní metodik prevence (ŠMP):
  - - koordinuje plán proti šikanování a následně s programem proti šikanování seznámí všechny pedagogické pracovníky,
  - spolupracuje s TU, VP a vedením školy při řešení krizových situací,
  - - spolupracuje s okresním metodikem prevence, zdravotnickými zařízeními nebo psychology, Policií ČR, orgány sociálně právní ochrany dětí a mládeže, Renarkonem, ...,
  - podílí se na aktivitách v rámci prevence šikany.
- Výchovný poradce (VP):
  - spolupracuje s ŠMP při vytváření programu proti šikanování,
  - spolupracuje s ŠMP, TU a vedením školy při řešení krizové situace.
- Třídní učitelé (TU):
  - - na začátku školního roku informují žáky i rodiče, na koho se obrátit při problémech ve škole (TU, ŠMP, výchovný poradce, vedení školy), ale i mimo školu,
  - seznámí na začátku roku žáky i rodiče s programem proti šikaně (zápis v třídní knize, třídní schůzky),
  - - řeší okamžitě projevy sociálně patologického chování (ve spolupráci s výchovným poradcem a ŠMP)
  - - v průběhu školního roku diskutují se žáky o slušném chování i pozitivních mezilidských vztazích.
- Rodiče:
  - v případě podezření na šikanu týkající se nejen jejich dítěte, ale i ostatních spolužáků, informují TU nebo jiného pedagoga, ŠMP, VP nebo přímo vedení školy,
  - spolupracují se školou při řešení problému
  - vzdělávají se v dané oblasti
  - spolupracují s PPP či jinými odbornými pracovišti v případě problémů.

4.2. Společný postup při řešení šikanování

Jedním z elementárních opatření k ochraně dětí před násilím je domluva pedagogů jak postupovat při řešení výchovně náročných – krizových situacích, v našem případě při šikanování.

Prvním krokem je schopnost rozpoznat zda se v dané situaci jedná o počáteční nebo pokročilé stádium vývoje šikany. Potup řešení musí být přizpůsoben vývojovému stádiu onemocnění skupiny. Počáteční stádium zahrnuje první, druhý a třetí stupeň vývojové destrukce, kdy normy, hodnoty a postoje vůči šikanování ve skupině nejsou přijaty většinou. Pokročilé onemocnění, tedy čtvrtý a pátý stupeň šikanování, kdy normy, hodnoty a postoje vůči šikanování byly přijaty většinou či dokonce všemi nebo téměř všemi členy skupiny.

Charakteristické projevy pro jednotlivá stádia vývoje skupiny

Závažnost vnitřního vývoje, je nutné přibližně vytyčit z postojů členů skupiny k šikanování již na počátku nebo v průběhu prvních kroků?

	Počáteční stádium	Pokročilé stádium
Chování obětí	Poměrně otevřeně mluví o tom, co se jim stalo a kdo je šikanoval.	Je patrná ustrašenost, nechťejí prozradit, kdo jim ublížil. Někdy zdůvodňují zranění bizarním způsobem.
Spolupráce svědků	Vyjadřují nesouhlas se šikanováním a bez většího strachu vypovídají.	Odmítají vypovídat, tvrdí, že nic neviděli a neslyšeli. Občas přiznávají, že nesmějí nic říct. Výpovědi působí podezřele.
Vztah svědků k agresorům	Násilí nepopírají a vyjadřují vůči němu výhrady.	Násilí bagatelizují nebo popírají.
Vztah ostatních žáků k násilí ve třídě	Projevují soucit s obětí a porozumění neférovosti ubližování silných slabým.	Oběť je kritizována a znevažována. Často je obviněna, že si za to může sama.
Vztah žáků k oběti	Agresori nejsou vnímáni jednoznačně pozitivně, jejich okolí se to nebojí vyjádřit.	Oceňují, chválí a brání agresory, případně pro ně hledají polehčující okolnosti.
Atmosféra ve třídě	Malá soudržnost, nespolečenská, omezená svoboda projevu a názoru. Atmosféra je však ještě „živá“.	Těžká atmosféra strachu, napětí a nesvobody. „Špatně se tu dýchá“.

5. Krizový plán pro řešení šikany

Při podezření na šikanu, nebo oznámení šikany některým s žáků

1. Izolují oběť od agresora, případně agresora od zbytku třídy
2. Kontaktují ředitele školy(příp. zástupce ředitele školy), třídního učitele a metodika prevence
3. Další šetření vede skupina složená s Ředitele školy(příp. jeho zástupce), třídního učitele, výchovného poradce, ŠMP

Další postup při řešení šikany :

Strategie vyšetřování u počátečního stadia šikany

U běžných šikan jsou všechny kroky strategie nezbytné, žádný z nich nelze úplně vynechat. Pořadí je stálé, kromě čtvrtého kroku zaměřeného na zajištění ochrany obětem. Ten není pevný a lze ho podle potřeby měnit. Úkolem strategie první pomoci je zmapování symptomů čili vnějšího obrazu šikanování. V praxi to znamená, že musíme nalézt odpovědi na následující otázky:

- Kdo je obětí, popřípadě kolik je obětí?
- Kdo je agresorem, popřípadě kolik je agresorů?
- Kdo z nich je iniciátor, kdo je aktivní účastník šikanování a kdo je obětí i agresorem?
- Co, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětem?
- K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo?
- Jak dlouho šikanování trvá?

I. Rozhovor s informátory a oběťmi

Prvním krokem vyšetřování je rozhovor s informátory a oběťmi o vnějším obrazu šikanování. V případě, že nejdříve hovoříme s informátorem, například s odvážným kamarádem nebo rodičem jednoho z týraných žáků, následují ihned rozhovory s oběťmi (ne s podezřelými pachateli!).

II. Nalezení vhodných svědků

Ve spolupráci s informátory a oběťmi uděláme druhý, nesmírně důležitý krok. Vytipujeme členy skupiny, kteří budou ochotni pravdivě vypovídat.

III. Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky (nikoliv konfrontace obětí a agresorů!)

Většinou postačí, když mluvíme s jednotlivými žáky. Vyskytnou-li se těžkosti, lze uskutečnit doplňující a zpřesňující rozhovory nebo konfrontaci dvou svědků.

IV. Zajištění ochrany obětem

Pořadí čtvrtého kroku není pevně dáno. Někdy je totiž jasné hned na počátku, že je oběť v bezprostředním ohrožení, a je nutné ji bezodkladně ochránit. Je to například tehdy, když nám informátor prozradil, že agresori budou čekat na oběť před školou. Při následném rozhovoru s obětí se domluvíme a zajistíme jí bezpečný odchod domů.

U počátečních stadií šikanování nejsou většinou mimořádná bezpečnostní opatření zapotřebí. Oběť se nesmí nikdy ponechat svému osudu. (V některých mimořádných případech je nutné dlouhodobě uvolnit oběť ze školy nebo jí zajistit okamžitý přechod na jinou školu. To se však týká obvykle pouze pokročilých šikan.)

V. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

Je to vždy poslední krok ve vyšetřování. Musíme být dobře připraveni, jinak je to ztráta času. Dokud neznáme vnější obraz šikanování a nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit. Všecko zaprou a podezření vyvrátí nebo zpochybní. Hlavně však dostanou „echo“, že někdo „bonzoval“, což vede k „zametení stop“, a je reálné nebezpečí, že se agresori pomstí podezřelým z „bonzování“.

Hlavní význam rozhovoru spočívá v paralyzování jejich agrese vůči bližním! To znamená, že setkání slouží k tomu, abychom agresory okamžitě zastavili a ochránili jejich oběti, ale i je samé před následky jejich činů. Většinou se dá použít princip „přitlačení ke zdi,“. Například je upozorníme, že při jakémkoliv náznaku šikanování budou okamžitě vyloučeni, případně to bude ohlášeno policií apod. Zároveň zdůrazníme, že k jejich snaze napravit situaci bude přihlédnuto ve výchovné komisi.

Důležitost rozhovoru pro odhalování pravdy je většinou zanedbatelná. Pouze někdy ho lze využít pro doplnění a potvrzení informací, a to buď svalováním viny jednoho agresora na druhého, nebo konfrontací jejich výpovědí.

Strategie vyšetřování u pokročilého stadia šikany

Pro vyšetřování pokročilé šikany využijeme stejnou pěti krokovou strategii uvedenou výše. Musíme však počítat s tím, že vyšetřování pokročilých šikan vyžaduje vysoce odborné a

psychologicky „tvrďší“ postupy, protože organizovaný odpor proti rozkrytí bývá mimořádně silný. Všichni nebo téměř všichni lžou a zapírají. Běžné jsou křivé výpovědi a falešní svědkové. Zde je nutné tvořivě používat metody z kriminalistického výlechu a speciální (skryté a nepřímé) diagnostické metody, zaměřené na vztahy a postoje žáků a na ověřování pravdivosti výpovědí.

U dokonalých šikan především u adolescentů (pátý stupeň vývoje, prorůstání parastruktury s formální strukturou, tlak agresorova gangu), kde je vážné podezření na páchaní trestné činnosti, je nutné uplatnit „nejtvrďší“ taktiku. Jinak není šance agresory usvědčit.

Kategorickým imperativem však je respektování mravních principů! V případech, kdy je oběť v nebezpečí života a hrozí ovlivňování svědků, bývá na místě uvalení vazby na podezřelé agresory a jejich konfrontace. Výslech musí být perfektně připraven. Je nutné mít zmapovaný skrytý život skupiny prostřednictvím speciálních sociometrických metod a nejslabších článků v řetězu falešných svědků. Odborným postupem vždy alespoň orientačně objasníme situaci. Dozvíme se, jak to se šikanováním je.

Občas se nám však může stát, že vzhledem k protřelosti a ofenzivní obraně agresorů i jejich rodičů nelze dosáhnout spravedlivého potrestání, případně narovnání. Při otevřeném střetu před soudem, případně před nadřízeným orgánem by poznatky neobstály, protože je nelze z různých důvodů dokázat. Znalost skrytého života skupiny má i v těchto situacích svou důležitost. Umožňuje zachránit oběti a alespoň částečně pedagogicky řešit onemocnění skupiny. Při dobré spolupráci se školou je například iniciátor šikanování z „organizačních“ důvodů přeřazen do vedlejší třídy a se skupinou se praktikuje celková nebo alespoň dílčí léčba.

Strategie vyšetřování při provalení skupinového násilí

Strategie vyšetřování při pokročilé šikaně vychází ze strategie pro stadia počáteční, která je všeobecně účinná. Nicméně pokročilé stadium vyžaduje některé nutné úpravy ve strategii a taktice vyšetřování. Pěti krokovou strategii doladíme a přidáme k ní tzv. počáteční kroky, k nimž patří překonání šoku pedagoga, bezprostřední záchrana oběti a zvláštní organizační opatření, a uplatníme ji nikoliv pouze u vybrané části, ale u celé třídy.

Občas se nám však může stát, že vzhledem k protřelosti a ofenzivní obraně agresorů i jejich rodičů nelze dosáhnout spravedlivého potrestání, případně narovnání. Při otevřeném střetu před soudem, případně před nadřízeným orgánem by poznatky neobstály, protože je nelze z různých důvodů dokázat. Znalost skrytého života skupiny má i v těchto situacích svou důležitost. Umožňuje zachránit oběti a alespoň částečně pedagogicky řešit onemocnění skupiny. Při dobré spolupráci se školou je například iniciátor šikanování z „organizačních“ důvodů přeřazen do vedlejší třídy a se skupinou se praktikuje celková nebo alespoň dílčí léčba.

I. Překonání šoku pedagogického pracovníka a bezprostřední záchrana oběti.

Podstatným společným rysem při odhalení skupinového násilí je totální bezmoc pedagoga. Nejvhodnější postup lze charakterizovat jako láska, soucit a odvaha. V první řadě musíme mít soucit s utrpením bližního a zaměřit svou pozornost na záchranu oběti. Je nutná i notná dávka sebedůvěry k překonání prvního pocitu bezmoci. Učitel, který se vrhne přímo k oběti, může být rozvášněnými žáky i udeřen. Nějaký účinný způsob k zastavení násilí se však musí najít. Z právního hlediska je důležitá podstatná okolnost - zásah učitele je nutnou obranou oběti, která se nachází v ohrožení života. Tak je třeba jednání posuzovat. Prakticky to znamená, že když učitel například razantněji odtrhne agresora od oběti a on spadne a poraní se, potom sice dojde k prošetření, ale není zahájeno trestní řízení.

II. Zalarmovat další pedagogy a domluvit se s nimi o spolupráci při vyšetřování

Podobné situace jsou natolik závažné, že je na místě, aby učitelé přerušili vyučování a domluvili se, kdo a co bude dělat. Osvědčilo se pověřit některého ze žáků dozorem ve třídě,

ze které učitel odešel na pomoc kolegovi. Podstatné je, aby pedagog, který šikanování odhalil, nenechal žáky ani na chvíli bez dozoru. Předpokládá se, že koordinátorem vyšetřování bude metodik prevence.

III. Zabránit domluvě na křivé skupinové výpovědi

Nejjednodušší způsob, jak zabránit domluvení a ovlivnění svědků, je zajistit průběžné hlídání celé třídy některým z učitelů. Ten žákům nedovolí komunikovat mezi sebou a v rámci možností s nimi realizuje nějaký program.

IV. Pokračovat v pomoci a podpoře oběti

V případě vážnějšího zranění žáka okamžitě zajistíme lékařskou pomoc. Potom co nejdříve informujeme rodiče oběti.

Nejeví-li oběť známky zranění, poskytneme jí podpurnou péči. Především se snažíme utišit její panickou hrůzu a pokoušíme se navodit pocit bezpečí a ochrany. Je-li to možné, krátce se oběti zeptáme, co se ve třídě stalo a kdo jí ublížil. Použijeme otázky ke zmapování vnějšího obrazu šikanování. Pro jistotu vždy zabezpečíme co nejrychlejší posouzení zdravotního stavu lékařem. Návazně potom zprostředkujeme psychoterapeutickou pomoc

V. Ohlásit celou věc policii

Důležitou věcí, a to hned na počátku, je ohlášení brutálního násilí policii. Je to oznámení trestného činu a naše občanská povinnost. Pro výchovnou pomoc je však zásah policie málo významný. Činnost policie jde prakticky mimo školu. Orgán činný v trestním řízení nikomu z vedení školy není povinen sdělovat výsledky svého šetření: Nezřídká případ po krátké době uzavře pro nedostatek důkazů.

VI. Vlastní vyšetřování

Opírá se o zásady pěti krokové strategie pro počáteční stadia. Víme však, že jde o pokročilou šikanu. Počítáme tedy s organizovaným odporem proti rozkrytí, kdy všichni nebo téměř všichni budou lhát a zapírat. Proto je mimořádně důležité zabránit domluvě pachatelů a zinscenování křivé skupinové výpovědi. Nesmíme propást výhodu okamžitého vyšetřování, kdy agresori a jejich nohsledi nejsou domluveni. Důležité je najít nejslabší článek řetězu nespolečupracujících svědků. Vzhledem k pokročilosti šikany se nevyhneme technice konfrontace. Bezpodmínečně nutné je jeho dokončení týž den, kdy k provalení šikany došlo. Znamená to, že musíme stihnout mluvit se všemi žáky. Úkolem vyšetřování je zmapování vnějšího obrazu šikanování, k němuž je rozpracován přehled konkrétních otázek (viz bod 6.2.1.)

V rámci první pomoci při pokročilých, brutálních a kriminálních šikanách je nutné spolupracovat s dalšími institucemi a orgány, a to zejména s pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče, orgánem sociálně právní ochrany dítěte, Policií ČR.

Náprava situace

Jakmile je vyšetřování šikany dokončeno a víme, co jsme potřebovali vědět, přistoupíme ke druhé části úkolu - nápravě. Vyšetřování, byť úspěšné, samo o sobě nemá zásadnější vliv na změnu situace, i když vyšetřování se vždy do určité míry prolíná s nápravou. Pro první pomoc lze použít dvě zásadně odlišné metody.

Metoda vnějšího nátlaku

Vnější nátlak neboli metoda restrikce je v pedagogické praxi hojně využíván. Při první pomoci má metoda vnějšího nátlaku své pevné místo, nesmějí se však při ní dělat hrubé chyby často děje.

Záměr je prostý - přinutit trestem a strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. Metoda akcentuje ochranu skupiny jako celku. Minimálně přihlíží k preventivně výchovným potřebám jednotlivců. Potřeba razantnosti a potřeba zajistit bezpečí všem ohroženým vyžaduje, aby metoda zahrnovala tyto tři součásti:

I. Individuální nebo komisionální pohovor

Předpokladem konání pohovoru s agresory a jejich rodiči je úspěšné dokončení vyšetřování případu. Bez solidní diagnostiky ztrácí jednání smysl a nezřídka se z nepřípraveného rozhovoru, kdy se teprve dokazuje účast na šikanování, stává fraška. U zárodečných podob šikanování u dětí často postačí vyvinout pedagogický nátlak mezi "čtyřma očima".

Ve vážnějších případech počátečních a rozhodně vždy u pokročilých stadií je potřebné uplatnit nátlak prostřednictvím komisionálního pohovoru. Pohovor by měl obsahovat následující body:

- Seznámení rodičů s problémem
- Postupné vyjádření všech pedagogů
- Vyjádření žáka
- Vyjádření rodičů
- Rozhodování komise za zavřenými dveřmi
- Seznámení rodičů a žáka se závěrem komise
- Opatření. Výchovná komise má k dispozici pro potrestání agresorů tato opatření:
  - výchovná opatření (napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele)
  - převedení do jiné třídy
  - v případě potřeby lze zprostředkovat péči pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče nebo jiných odborníků
  - v mimořádných případech doporučí rodičům dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučí dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místně příslušném diagnostickém ústavu
  - ředitel školy podá návrh orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.

II. Oznámení o potrestání agresorů před celou třídou

Druhou nezbytnou součástí nátlakové metody je informování žáků celé třídy o závěru výchovné komise. Úkolem pedagoga je přesvědčit žáky, že pracovníci školy dokážou spolehlivě zajistit ochranu slabých před silnými a respektování kázeňských norem školy.

U pokročilých šikan nepřináší zásadní výchovný účinek. Svůj význam má však i zde a nelze ho vynechat. Škola tím vyjadřuje jednoznačné a pevné stanovisko: šikanování nebude trpěno! Viníci budou při odhalení potrestáni!

U počátečních stadií oznámení o potrestání agresorů plní svůj účel - nastoluje přinejmenším krátkodobě bezpečné vztahy mezi žáky. Sdělení verdiktu může být strohé a úderné, ale zrovna tak se může odehrávat formou rozmluvy a diskuse.

III. Ochrana oběti

Poslední nezbytnou součástí metody nátlaku je zajištění ochrany oběti. Po vyšetření a potrestání agresorů ji nelze ponechat svému osudu s odůvodněním, že je vše vyřešeno. Není tomu tak, neboť příčiny onemocnění skupiny nebyly odstraněny, šikanování může opět začít růst. Proto musí být zabudována do skrytého života skupiny bezpečnostní pojistka, která pedagoga okamžitě varuje při hrozícím nebezpečí. Bezpečnost oběti může být zajištěna některým z následujících způsobů:

- osobní setkávání s obětí v nějakém rozumném intervalu
- setkáváním pedagoga s loajálními informátory
- stanovením ochránců oběti (ze třídy nebo z vyšších ročníků)
- intenzivním sledováním situace, včetně docházky oběti
- zprostředkováním péče v odborném zařízení a udržováním kontaktu s jeho pracovníkem
- vytvořením „horké linky“ s rodiči.

Metoda usmíření

Druhou možností jak poskytnout první pomoc (avšak pouze v přísně vymezených případech) je metoda usmíření. Místo donucení k vnější poslušnosti se tu sleduje vnitřní proměna vztahů mezi oběťmi a agresory. Potrestání se nekoná, místo toho nastupuje řízené společné hledání nápravy v neformální atmosféře. O změnu se usiluje prostřednictvím sdílení odlišných pocitů jednotlivých aktérů a podporováním schopnosti agresora vcítit se do oběti, mít s ní soucit a pochopit její utrpení. Pokouší se nikoliv v celé, ale ve zjevně nemocné části skupiny změnit vztahy, především mezi oběťmi a agresory, k lepšímu.

Metoda poskytuje překvapující nápravné možnosti. Její použití je ovšem omezené. Jednoznačně má podle mého názoru své místo při nebrutálních formách prvního a druhého stadia šikanování u dětí mladšího školního věku. Za příznivých okolností, kdy oběti nehrozí další trauma a agresor vykazuje ochotu své chování změnit, má své opodstatnění u mírných forem všech počátečních stadií, a to u dětí i mládeže. Zda je metoda usmíření skutečně vhodná pro daný případ, musíme ještě prověřit prostřednictvím „pojistik“ zabudovaných ve druhém a třetím kroku následujícího metodického postupu.

I. Nejnutnější diagnostika

V prvé řadě provedeme diagnostiku vnějšího obrazu a odhad vnitřního vývoje šikanování. K vyšetřování použijeme pouze první tři kroky výše uvedené strategie:

- rozhovor s informátory a oběťmi
- nalezení vhodných svědků
- individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky

II. Rozhovor s obětí

Následuje přípravný a rozhodovací rozhovor s obětí. Informujeme ji, že již víme všechno, co potřebujeme, abychom provedli nápravu. Vysvětlíme jí, že je to možné udělat dvěma způsoby. Jeden je potrestání a druhý společná domluva a usmíření. Průběh druhého způsobu krátce vysvětlíme. Potom spolu zvažujeme, který způsob je vhodnější. Další krok následuje pouze v případě souhlasu oběti.

III. Rozhovor s agresory

Setkání s agresory je pro nás poslední pojistkou správného rozhodnutí o volbě metody. Slouží pro posouzení možností náhledu, empatie a emočně korektivní zkušenosti agresoru. V případě, že je tu určitá otevřenost ke změně, agresori nejsou zarputilí, je jim rovněž nabídnuta domluva a usmíření s oběťmi. Při jejich souhlasu následuje společné setkání. Postoje agresora si můžeme poměrně dobře ověřit například použitím techniky nedeslaného dopisu oběti.

IV. Společné setkání a hledání nápravy

Kromě agresora a obětí se usmíření účastní podle potřeby a možností i další žáci. Závažným úkolem je vybrat co nejpříznivější konstelaci skupiny, aby se náprava skutečně dosáhlo. Když je to v zájmu věci a je to možné, vždy pozveme žáky, kteří sympatizují s obětí, a další pozitivní třídní autority. Cílem setkání je dovést účastníky k porozumění problému, společnému hledání nápravy a usmíření.

Program minimální celkové léčby

Na nápravě situace ve skupině je potřeba pracovat s celým třídním kolektivem. Je nezbytné vypořádat se i s traumaty těch, kteří přihlíželi, ale nezasáhli (mlčící většina). Bez léčby příčin na úrovni skupinového mechanismu nelze totiž zabránit, aby se šikanování neopakovalo. Zaměříme tedy pozornost na způsob nápravy, kterou je léčba celé skupiny.

Rozkrytí vztahů ve skupině

Do skryté organizace nemocné skupiny lze proniknout dvojím způsobem a to prostřednictvím diagnostiky dynamické nebo diagnostiky testové. Oba způsoby je vhodné využívat společně, neboť se dobře doplňují.

Dynamická diagnostika:

- Pohybové sociogramy a malé sociometrie

- Práce s osobním teritoriem
- Arteterapie zaměřená na orientaci ve vztazích ve skupině
- Pohybové testy osobnosti, sociologické sondy ve třídě
- Řešení morálních dilemat, modelových a zátěžových situací

Testová diagnostika:

Z testů nám slouží ke zmapování situace ve skupině zejména sociometrie, která měří sociální vztahy uvnitř malé skupiny, kde se členové bezprostředně znají.

Základní intervenční program

Základní intervenční program je určený pro celkovou léčbu skupin s počátečním stadiem šikanování. Jeho léčebná síla by měla zvládnout až nejobtížnější případy počátečního (třetího) stadia. Lze tedy jeho strukturu v zásadě úspěšně použít i pro terapii nižších stadií. V tomto smyslu je program univerzální. Cílem intervenčního programu je zastavení sebedestrukce a nastartování sebeúdravného procesu skupinového organismu. Úsilí je napřeno na vnitřní proměnu vztahů ve třídě a posílení imunity proti případnému opakování šikanování.

Hlavní součásti intervenčního programu:

- třídní setkávání zaměřené na práci se skupinovou dynamikou
- základní komunitní pravidla
- specifická pravidla - třídní charta proti šikanování
- spoluspráva

Základní intervenční program může být použit samostatně jako jednorázový minimální zážitek nebo - to je výhodnější, jako začátek celoroční komunitní práce se třídou.

6. Ochranný režim

Účinný ochranný režim před šikanováním má celoškolskou působnost. V obecné rovině do něj patří zejména dvě základní věci: školní řád a dozory učitelů.

Školní řád

- ve školním řádu jsou zakotveny základní pravidla pro chování žáků mezi sebou a žáků a pedagogických pracovníků. Jsou jasně stanoveny postihy, které lze udělit (viz Školní řád SŠ a ZŠ Tišnov).

Účinné dozory

Důležitým bodem prevence šikany jsou pedagogické dozory ve všech prostorách školy (chodby, šatny, jídelna, školní hřiště) v době mimo vyučovací hodiny a kontrola rizikových míst. Rozpis dozorů o přestávkách stanovuje zástupce ředitele školy. Jsou k dispozici ve všech prostorách školy. Pedagogičtí pracovníci jsou seznámeni s povinnostmi vyplývajícími z dozoru o přestávkách. Dozor nad žáky v průběhu vyučovacích hodin provádí vyučující, na školou konaných akcích pak stanovený dozor.

V Tišnově dne 20.8.2012

Vypracovala: Mgr. Jitka Alexová

Schválil: Ing. Rudolf Mašek